

РОЖКОВА Людмила Іванівна,
Кандидатка історичних наук, доцентка,
Сумський національний аграрний університет
(м. Суми, Україна)

ЖІНОЧА ДІЄЗДАТНІСТЬ В УМОВАХ ТОТАЛЬНИХ ВІЙН: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У межах гендерної історії та феміністського підходу до вивчення жіночого досвіду ключовим методологічним принципом виступає поняття жіночої дієздатності. Цей принцип дозволяє розглядати жінок як активних, дієвих суб'єктів історичного процесу, повноцінних учасниць історії, досвід яких має гендерну специфіку [1, с.28]. Поняття дієздатності виявилось винятково важливим з огляду на потребу виходу за межі шаблонного представлення жінок як пасивних об'єктів історичних процесів та подолання стереотипного образу жінок як безпомічних жертв нездоланих обставин. Жіноча дієздатність найбільше проявилася в обставинах, які можна визначити як «надзвичайне повсякдення» - війна, окупація, депортація, голод.

XX століття відкрило епоху тотальних війн (уперше цей термін вжив 1918 р. німецький генерал – полковник Еріх Людендорф); тобто таких війн, які ведуться усім населенням, без розрізнення на військових і цивільних осіб [2, с.34]. Перша Світова війна (Велика війна 1914-1918 рр.) стала суворим випробуванням для суспільств і держав, змінила статус жінок і роль сім'ї. Долаючи тягар повсякденності воєнного часу, жінки уперше вийшли за межі традиційних ролей дружин, матерів, господинь. Війна дала поштовх до створення мілітарних жіночих практик. Зокрема, у складі легіону Українських січових стрільців – добровольчого формування у складі австро-угорської армії, було близько 30 жінок, які долучилися до воєнних дій у складі різних підрозділів [3, с.90]. Легіонерки Олена Степанів та Софія Галечко отримали нагороди за участь у боях. У мемуарних джерелах згадуються спроби організувати «жіночі батальйони» . Окремі жінки освоювали рідкісну на той час техніку, як, наприклад, австралійка Олива Кінг

[4, с. 142-143], що служила водійкою санітарної машини у складі сербській армії.

Незалежно від соціального походження жінки записувалися на курси сестер милосердя, доглядали поранених воїнів у польових шпиталях та земських лікарнях. Жінки замінювали мобілізованих до війська чоловіків, працювали продавчинями, розносчицями газет, стрілочницями на залізницях, кондукторками трамваїв. У промислових регіонах жінки та підлітки працювали на металургійних заводах та вугільних копальнях, де були надзвичайно важкі умови. Освічена частина жіноцтва в роки війни могла займати рідкісні навіть для чоловіків професії, наприклад, військових цензорів та перекладачів [5, с.476].

У роки Першої Світової війни жінки активно долучилися до благодійної діяльності: створювали комітети допомоги воїнам та їх родинам, виготовляли перев'язувальні матеріали, шили білизну, годували біженців у їдальнях. Наприклад, у Львові та інших містах Галичини, які зазнали руйнувань під час воєнних дій, діяли «Дешеві кухні» для містян [3, с.98]. У Сумах, тиловому місті, жінки організували подібні заклади для біженців із західних регіонів України [6, с. 248-253]. Війна змінила навіть жіночу моду: кольори одягу стали більш приглушеними, фасони – зручнішими, спідниці – коротшими, що більше пасувало для роботи та активного життя. З міркувань практичності дівчата та жінки обрізали довге волосся, зовнішній імідж та поведінка жінок була більш сміливою.

Одним з наслідків Великої війни були успіхи у боротьбі за права жінок. Відкрилися можливості не лише працевлаштування, але й здобуття жінками вищої освіти. Наприклад, збільшилася кількість професорських стипендіаток (у сучасному розумінні - аспіранток) в Університеті Святого Володимира (тепер Національний університет ім. Т. Шевченка) [7, с.60]. У багатьох країнах західного світу, а також державах, що постали після розпаду Російської імперії, зокрема, в Україні, жінкам було надано право голосу. До

Другої Світової війни жінки більшості країн західного світу досягли виборчих прав [8, с.44].

Друга Світова війна (історик Юрій Лібер називає модернізацію УРСР в 1920-х – 1930 –х рр. другою тотальною війною, а Другу Світову війну – третьою тотальною війною) [2, с. 308] посилила тенденцію до урізноманітнення соціальних ролей жінок, посилення їхньої дієздатності.

Сотні тисяч жінок служили під час війни у Червоній Армії, однак, офіційна політика пам'яті вшановувала заслуги лише окремих військовичок, як, наприклад, снайперка Людмила Павличенко. В умовах заходів з декомунізації їхні заслуги інколи нівелюються. Зокрема, у Сумах вулиця Катерини Зеленко (льотчиця, загинула на території Сумщини під час повітряного бою у вересні 1941 р.) перейменована на вулицю Української Народної Республіки. Дослідники у галузі жіночої історії вивчають специфічний досвід жінок у повстанському русі на українських теренах, партизанських та підпільних формуваннях [9]. Особові джерела оstarбайтерок, політичних біженок, депортованих, свідчать про внутрішню силу і гідність жінок, людяність у нелюдських обставинах і про те, що війна – це не тільки про смерть, а й про шалену любов до життя та прагнення до свободи [10].

В умовах російсько-української війни, що розпочалася 2014 р. тривають суспільні дискусії навколо питань залучення жінок нарівні з чоловіками до війська, доцільності їх участі у бойових діях [11, с.420 - 430]. Досвід українських військовослужбовиць, волонтерок, медикінь, вимушених переселенок, громадських активісток заслуговує на те, щоб бути вписаним в історію війни, відображеним у суспільному дискурсі.

Література

1. Кісь О. Українки в ГУЛАГу: вижити значить перемогти: монографія. Інститут народознавства НАН України. Львів; Дрогобич: Коло, 2020 – 300 с.
2. Лібер Ю. Тотальні війни: творення модерної України в 1914-1954 роках. Харків: Віват, 2019. – 528 с.

3. Бежук О., Байдак М., Українське жіноцтво в роки Першої світової війни//Українські жінки у горнилі модернізації. Під загальною редакцією Оксани Кісь. Харків:Клуб сімейного дозвілля, 2017. – С. 78-105
4. Енглунд Петер. Захват і біль битви:Перша світова війна у 211 епізодах. Харків: Фоліо, 2016. – 555 с.
5. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна. – К.:Кліо, 2013. – 784с.
6. Рожкова Л.І. Благодійна діяльність на Сумщині у роки Першої світової війни/Сіверщина в історії України. Вип.№8 (Ред. Кол. О. Д. Савицький, О.М.Титова та ін.) Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. 2015.- С. 248-253.
7. Кобченко Катерина. Освіта жінок як форма емансипації: приклад Наддніпрянської України (середина ХІХ – початок ХХ ст.)/ Українські жінки у горнилі модернізації. Під загальною редакцією Оксани Кісь. Харків:Клуб сімейного дозвілля, 2017. – С. 52-77
8. Марценюк Тамара. Чому не варто боятися фемінізму. К. ТОВ Видавничий Дім «Комора», 2018. С.326
9. Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства : зб. наук. праць / за наук. ред. докторки істор. наук Г. Грінченко, канд. істор. наук К. Кобченко, канд. істор. наук О. Кісь. – Київ : ТОВ «АРТ КНИГА», 2015. – 335 с.
10. Рожкова Л., Кузьменко Н. Остарбайтерки з України в умовах «надзвичайного повсякдення» (на матеріалах мемуарних джерел)/ Сіверянський літопис №2, 2023. С. 132-140
11. Хромейчук Олеся. Мілітаризм і фемінізм, або як вписувати військовослужбовиць в історію війн/ Жіночі виміри минулого: уявлення, досвіди, репрезентації: монографія під наук. Ред. Оксани Кісь. Львів:Центр міської історії, інститут народознавства НАН України, 2023.- 440 с.